

KONSTANTİNOPOLİS'İN KURULUŞU

Aleksandr Aleksandroviç Vasiliev

Çeviren: Tolga Ersoy

İmparator I. Constantinus'un (M.S. 272-337) hükümdarlığı döneminde, Hristiyanlığın tanınmasının haricindeki aslı öneme haiz diğer hadise, Boğaz'ın Avrupa yakasında Propontis (Marmara) Denizi'nin girişinde, eski bir Megara kolonisi olan Byzantion yerleşiminde yeni bir başkentin kurulması olmuştur.

Constantinus'tan epey zaman önce antikler, konumu itibarıyla Asya ve Avrupa arasında bir sınırda yer alan, Karadeniz ve Akdeniz arasındaki geçişler üzerinde kontrol sağlamak suretiyle hâkimiyet tesisini mümkün kılabilen Byzantion'un stratejik ve ticarî avantajlarının tamamen bilincindeydiler. Aynı zamanda, bu yerleşim yeri coğrafi bakımdan görkemli antik kültürlerin aslı kaynaklarına yakındı. Tarihsel kaynaklara göre, M.Ö. VII. yüzyılın ilk yarısında Megaralılar boğazın Asya kıyısının en güney burnunda, oldukça sonra Konstantinopolis'in inşa edileceği mevki karşısında yer alan Kalkedon isimli bir koloni kurarlar. Bu koloninin kuruluşundan birkaç yıl sonra, diğer bir kısım Megaralı tarafından boğazın Avrupa yakasının en güney burnunda, ismini Megara kolonicilerinin şefi olan Byzas'tan alan Byzantion kolonisi kurulur. Gerek Byzantion'un, gerekse de Kalkedon'un sağladığı avantajlar, antikler tarafından oldukça iyi anlaşılmıştır. M.Ö. V. yüzyılda yaşamış Yunan tarihçisi Heredotos, Pers generali Megabazus'un Byzantion'a geldiğinde Kalkedon sakinlerini "körler" olarak nitelediğini aktarır. Bu nitelemesinin gerekçesi, Kalkedonluların yerleşimleri için seçtikleri konumun, (daha sonra kurulmuş olan Byzantion'un konumunu kastederek) iki konum arasında daha kötüsü olmasıdır.¹ Strabon'un ve Roma tarihçisi Tacitus'un da dâhil olduğu daha geç edebî gelenekte, Megabazus'un bu beyanı kısmen değiştirilmiş bir biçimde Apollon Pythios'a atfedilmiştir. Megaralılar kendisine şehri hangi mevkiye inşa etmelerini uygun olacağını sorduğunda, Apollon Pythios onlara "körlerin ülkesinin karşısına yerleşmelerini" salık vermiş-

¹ Heredotos, IV, 144.

tir.² Byzantion, gerek Pers-Yunan savaşlarında ve gerekse de Makedonyalı II. Philip-pus döneminde oldukça önemli roller oynamıştır. M.Ö. II. yüzyıl tarihçisi Polybios, Byzantion'un siyasi ve iktisadi konumunu incelemiştir. Yunanistan ile Karadeniz şehirleri arasındaki ticari ilişkilerin öneminin farkında olan tarihçi, Byzantion sakin-lerinin rızası olmaksızın tek bir ticarî teknenin dahi Karadeniz'e girmesinin yahut Karadeniz'den çıkmasının mümkün olmadığını, bu suretle Byzantion şehrinin Pon-tos'un tüm zarurî mamullerini kontrol ettiğini belirtmiştir.³

Roma'da cumhuriyet rejiminin çöküşünden sonra, imparatorlar birçok defa başkenti cumhuriyetçi zihniyete sahip olan Roma şehrinden Doğu'ya taşımayı iste-mişlerdir. Roma tarihçisi Suetonius'a göre, Julius Caesar başkenti Roma'dan İsken-deriye'ye veya Ilion'a (eski Truva) taşımayı düşünmüştür.⁴ İlk Miladî yüzyıllarda imparatorlar uzun süren askerî seferleri ve imparatorluk dâhilindeki seyahatleri nedeniyle çoğu zaman Roma'yı uzun dönemler için terk etmişlerdir. M.S. II. yüz-yılın sonunda ise, Byzantion çok büyük bir darbe yemiştir: Byzantion tarafından desteklenmiş olan Pescennius Nigerius'un, rakibi Septimius Severus'a yenilmesi-nin ardından şehirde büyük çapta yağma yapmış ve şehir neredeyse tamamen yok olmanın eşiğine getirmişti. Doğu eyaletleri bu süreçte de imparatorların ilgisine mazhar olmayı sürdürüyordu. M.S. 284 ile 305 yılları arasında hüküm sürmüş olan İmparator Diocletianus, Anadolu'daki Bithynia eyaletine bağlı Nicomedia'da yaşa-mayı tercih etmiş, bu şehri inşa ettirdiği ihtişamlı yapılar ile süslemiştir.

Constantinus yeni bir başkent inşa etmeye karar verdiğiğinde, ilk başta Byzantion şehrini tercih etmiş değildi. Bir süreliğine, doğmuş olduğu Naissus (Niş) şehrini başkent yapıp yapmamayı düşündü, bir müddet Sardica (Sofya) ve Thessalonica (Selanik) şehirlerini değerlendirdi. Ardından, efsanelere göre İtalya'da Latium böl-gesine gelerek Roma devletinin temellerini atan Aeneas'ın şehri olan Truva üzerine dikkati ve ilgisi yoğunlaştı.

İmparator bu meşhur yerleşimi bizzat ziyaret ederek, gelecekte inşa edeceği şehrin sınırlarını dahi belirledi. M.S. V. yüzyılda yaşamış Hristiyan tarihçi Sozomenos'a göre, şehrin kapıları dahi inşa edilmişti. Ancak Tanrı, Constantinus'a bir rüyasında ilham vererek başkenti için yeni bir konum aramaya teşvik etmiştir. Bundan sonra, Constantinus'un seçimi mutlak surette Byzantion olmuştur. Bir yüzyıl sonra dahi, Truva yakınlarından geçen seyyahlar, Constantinus tarafından inşasına başlanmış ancak yarım kalmış yapıları görebilmekteydiler.⁵

² Bkz. Strabon, *Geographica*, VII, 6, c. 320; Tacitus, *Annales*, XII, 63.

³ Polybios, *Historia*, IV, 38, 44.

⁴ "Tüm bunlara ilaveten, çeşitli çevrelerde Caesar'ın niyetinin Ilium veya İskenderiye'ye yerleş-mek olduğu, yanında devletin kaynaklarını da götüreceği, İtalya'yı vergilerle kurutacağı, şehrin yönetimini de arkadaşlarına bırakacağı şeklinde bir haber yayılmıştı", bkz. Suetonius, *De Vita Caesarum*, I, 79.

⁵ Sozomenos, *Historia Ecclesiastica*, II, 3.

Septimius Severus'un neden olduğu ağır tahribâtın etkisinden sonra bir daha toparlanamamış olan Byzantion, o tarihte ancak bir köy olarak nitelendirilebilecek durumdaydı. M.S. 324 yılında Constantinus'un yeni başkentin kurulmasına karar vermesinin ardından, M. S. 325 yılında ana binalar inşa edilmeye başladı.⁶ Hristiyan efsanesi, İmparator Constantinus'un taşıdığı bir kargı ile, şehrin sınır hatlarını çizerek yürürken, inşa edilecek şehir için oldukça geniş sınırlar tasarlandığını gören yanındaki nedimlerinden birisinin "Efendimiz daha ne kadar yürümeyi düşünüyor?" diye sorması üzerine İmparator, "Önümde yürüyen durana dek yürümeliyim."⁷ diye yanıt vermiştir. Bunun anlamı, ilahî bir gücün kendisine yol göstermekte olduğuydu. İnşaat işleri için ihtiyaç duyulan işçiler ve malzemeler her yerden getirildi. Roma, Atina, İskenderiye, Efes ve Antakya'dan getirilen pagan anıtları yeni başkenti güzelleştirmek için kullanıldı. "Foederati" diye adlandırılan kırkbin Got askeri yeni yapıların inşasında bilfiil çalıştırıldılar. Büyük kitleleri cezbetmek için yeni başkent için birçok ticarî ve malî ayrıcalık tanındı. M.S. 330 yılı sonbaharına doğru inşaatın gelmiş olduğu seviyeye bakarak, Constantinus yeni devlet merkezini resmî bir törenle ilan etmeyi uygun gördü. 11 Mayıs 330 tarihinde yapılan resmî töreni, kırk gün boyunca süren kutlamalar ve festivaller izledi. Bu yıl, Hristiyan Konstantinopolis'in Pagan Roma'nın yerini aldığı yıl oldu.⁸

Her ne kadar Constantinus zamanında şehrin büyüklüğünü tahmin etmek güç olsa da, kendinden önceki Byzantion şehrinin sahasından daha büyük olduğunu kesindir. Şehrin M.S. IV. yüzyıldaki nüfusunu açık bir şekilde saptayabilecek veriler yoktur, yapılan tahminler nüfusun bu dönemde 200.000 olduğu şeklindedir.⁹ Şehri karadan gelebilecek düşmanlara karşı savunabilmek için Constantinus Ha-liç'ten Marmara Denizine kadar sur inşa etmiştir.

⁶ Bkz. Jules Maurice, *Les Origines de Constantinople: les dates de la dédicace et de l'inauguration: les travaux d'édification de la nouvelle capitale de Constantin*, Paris: Société des Antiquaires de France, 1904, s. 289-92; Louis Bréhier, "Constantin et la foundation de Constantinople", *Revue historique*, Cilt: CXIX, Paris, 1915, s. 248; David Lathoud, "La consécration et la dédicace de Constantinople", *Échos d'Orient*, Cilt: XXIII, 1924, s. 289-294, Casimir Emereau, "Notes sur les origines et la formation de Constantinople: Les grands centres historiques de la ville", *Revue archéologique*, Cilt: XXI, 1925, s. 1-25. Ernst Gerland, "Byzantion und die Gründug der Stadt Konstantinopel.", *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, Cilt: X, 1933, s. 93-105. Raymond Janin, *Constantinople Byzantine: Développement urbain et répertoire topographique*, Paris: Institut Français d'Études Byzantines, 1950, s. 27-37.

⁷ Philostorgius, *Historia Ecclesiastica*, II, 9; Joseph Bidez edisyonu: *Philostorgius Kirchengeschichte: mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiographen*, Leipzig : J.C. Hinrichs, 1913, s. 20-21; ve sair kaynaklar.

⁸ Norman Hepburn Baynes, *The Byzantine Empire*, New York: H. Holt and Company, 1926, s. 18.

⁹ Ernst Stein, *Geschichte des spätrömischen Reiches*, Cilt: I, Viyana, 1928, s. 196; Ferdinand Lot, *La Fin du monde antique et le début du Moyen Age*, Paris, 1927, s. 81. A. Andreades ise nüfusun 700 ile 800.000 arasında bir rakamın olabileceğini düşünür, bkz. A. Andreades, "De la population de Constantinople sous les empereurs byzantins", *Metron*, Cilt I, 1920, s. 80. Ayrıca bkz. John Bagnell Bury, *A History of the Later Roman Empire*, Cilt: I, Londra: Macmillan & Co., Ltd. (II. Baskı: 1931), s. 88.

Daha sonraki yıllarda antik Byzantion bir dünya imparatorluğunun başkenti olmuş ve “Constantinus’un Şehri” anlamına gelen Konstantinopolis olarak adlandırılmıştır. Başkent, Roma’nın belediye sistemini benimsedi ve ikisi şehrin surlarının dışında kalacak şekilde toplam ondört mıntıka (yahut bölge) olarak alt bölümlere ayrıldı. Constantinus devri anıtlarından hiçbirisi günümüze dek ulaşmamıştır. Ancak, Justinianus ve III. Leon dönemlerinde olmak üzere, iki defa daha inşa edilmiş olan Aya Irine kilisesi, ilk inşa edildiği şekliyle Constantinus’un dönemine gitmekte olup, günümüze değin korunmuştur. M.Ö. V. yüzyıla ait olan Plataea savaşları hatırasına dikilmiş Delphi’nin ünlü yılanlı sütunu, Constantinus tarafından yeni başkente getirtilerek hipodroma dikilmiş olup, hasar görmüş olmasına rağmen günümüzde halen yerindedir.

Constantinus dahice kavrayışı ile, şehrin konumunun siyasî açıdan olduğu gibi iktisadî ve kültürel açıdan sağladığı avantajları değerlendirdi. Siyasî açıdan, Konstantinopolis, yahut genellikle kullanıldığı gibi “Yeni Roma”, dış düşmanlara karşı direniş için sıradışı avantajlara sahiptir. Denizden giriş mümkün olmadığı gibi, kara yönünden surlarla çevrilidir. İktisadî açıdan, Konstantinopolis Karadeniz’in Ege ve Akdeniz ile yaptığı tüm ticareti kontrol edebildiği için Avrupa ve Asya arasında ticarete de aracılık etmiştir. Son olarak kültürel açıdan ele alındığında ise, yeni başkentin Hristiyan etkisi neticesinde yeni bir Hristiyan Greko-Romen yahut “Bizans” kültürü yaratacak olan en önemli Helenistik kültür merkezlerine yakın konumunun sağladığı avantaja sahip olduğu görülmektedir. Theodor Ivanoviç Uspensky konuyu şu şekilde değerlendirmiştir:

“Yeni başkentin konumunun seçimi, Konstantinopolis’in inşası ve evrensel tarihsel şehrin yaratılması, Constantinus’un siyasî ve idari dehasının yarattığı kalıcı kazanımlardan biridir. Constantinus’un dünyaya yapmış olduğu hizmet dinî hoşgörü bildirisinde yer almaz: Eğer o olmasaydı dahi halefleri Hristiyanlığın muzaffer konumunu tanımaya zorlanacaktı ve gecikme Hristiyanlığa zarar vermeyecekti. Fakat dünya başkentinin tam zamanında Konstantinopolis’e taşınmış olması, antik kültürün kurtulmasını mümkün kılmış ve Hristiyanlığın yayılması için elverişli bir konum sağlamıştır.”¹⁰

Büyük Constantinus sonrası dönemde, Konstantinopolis şehri İmparatorluğun siyasî, dinî, iktisadî ve kültürel başkenti haline gelmiştir.¹¹

¹⁰ Th. I. Uspensky, *History of the Byzantine Empire*, Cilt I, s. 60-62.

¹¹ Bir süreden beri Konstantinopolis’in kuruluşunun önemini azaltmaya yönelik bir anlayışın bulunması dikkatimizi çekmektedir, bkz. Otto Seeck, *Geschichte der Antiken Welt*, Cilt: III, ikinci baskı, 1921, s. 426-428. Stein da bu hususta Seeck’e katılmaktadır, bkz. Stein, *Geschichte des spätromischen Réiches*, I, s. 2-3, s. 193 n. 6; aynı şekilde Stein, *Gnomon*, IV, 1928, s. 411-412. fakat aynı yazar tarafından ileri sürülen çelişkili görüş için bkz. Stein, “Ein Kapital vom persischen und vom byzantinischen Staate”, *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, I, 1920, s. 86. Lot ise birçok bakımdan Konstantinopolis’in kuruluşunun önemli bir tarihsel olgu olduğunu belirtmekle birlikte, şehrin kuruluşunu bir “gizem” olarak tanımlamasına karşın, şehrin bir despotun derin bir dinî vecd hali sonucundaki kaprisi sayesinde kurulduğunu da eklemektedir. Bkz. F. Lot, *La Fin du monde antique*, s. 39-40, 43.